

FAKTY O ZMENÁCH V ŽIVOTE OBYVATEĽOV SR¹⁾

Kornélia Cséfalvaiová

Publikácia „Fakty o zmenách v živote obyvateľov SR“ sa zaoberá vybranými údajmi a dátami, ktoré sa týkajú obyvateľstva Slovenskej republiky z pohľadu výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Poskytuje ucelený pohľad na zmeny vo vekovej, pohlavnej, národnostnej, náboženskej a vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva SR. Súčasťou publikácie sú aj údaje týkajúce sa ekonomickej aktivity obyvateľstva SR a migrácie obyvateľov, čo je v súčasnosti často diskutovaná problematika. Publikácia zachytáva aktuálne informácie o demografickej skladbe a demografickom správaní populácie SR, ktoré sú prínosné nielen pre vedeckých a odborných pracovníkov v oblasti štatistiky a demografie, ale aj pre širokú verejnosť. Obsah publikácie je rozdelený na trinásť ucelených častí, ktoré sú venované predovšetkým vývoju počtu obyvateľov a ich demografickým charakteristikám.

Prvá kapitola porovnáva výsledky uskutočnených sčítaní obyvateľov, domov a bytov, a to počnúc rokom 1869, kedy sa na území dnešného Slovenska konalo prvé moderné sčítanie ľudu. Výsledky posledného sčítania z roku 2011 poskytujú pohľad na obyvateľstvo SR podľa veľkostných skupín obcí, mestských a vidieckych obcí, pričom z výsledkov vyplýva, že viac obyvateľov žije v mestách ako na vidieku.

Druhá kapitola je zameraná na oblasť migrácie, pričom sčítanie obyvateľov, domov a bytov je v tomto smere jedinečným zdrojom na sledovanie zahraničnej migrácie a analýzy veku, pohlavia, rodinného stavu, ekonomickej aktivity, vzdelanostnej štruktúry a dôvodu sťahovania migrantov. Z výsledkov posledného sčítania 2011 vyplýva, že najvyššie zastúpenie na území SR mali cudzinci pochádzajúci z Českej republiky, Ukrajiny, Maďarska a Poľska. Autori sa ďalej zaoberajú štruktúrou cudzincov podľa

pohlavia a veku a ich zastúpením v jednotlivých krajoch SR.

Proces starnutia populácie, indexy charakterizujúce populačné starnutie (napr. index starnutia a priemerný vek obyvateľov), veková štruktúra obyvateľov SR sú objektom záujmu tretej kapitoly. Narastajúce hodnoty priemerného veku a vekového mediánu potvrdzujú, že populácia Slovenskej republiky starne a zvyšuje sa podiel starých osôb, pričom najväčší nárast pozorujeme pre osoby vo vekových skupinách 80–84, 55–59 a 60–64 rokov.

Štruktúra obyvateľstva podľa rodinného stavu je ďalšou zo základných demografických charakteristík. Podiel slobodných, ženatých/vydatých, rozvedených a ovdovených osôb je uvedený vo štvrtjej kapitole publikácie. Hlavným výsledkom tejto kapitoly je skutočnosť, že podiel zosobášených párov klesá a zvyšuje sa podiel slobodných a rozvedených osôb. Všetky výsledky sú prehľadne spracované pomocou tabuliek, grafov a máp, ktoré dopĺňujú text.

Definícia domácností a analytický pohľad na vývoj domácností predstavuje piata kapitola. Z výsledkov cenov vyplýva, že od roku 2001 sú najpočetnejšími skupinami domácnosti jednotlivcov, čo jednoznačne poukazuje na aktuálny trend nízkeho priemerného počtu členov domácností a vysokého počtu neúplných rodín, kde osamelým rodičom je otec.

Ďalšie kapitoly sú venované rozdeleniu obyvateľstva podľa národnosti, materinského jazyka a náboženstva. Autori uvádzajú, že medzi sčítaním 2001 a 2011 poklesol počet trvalo bývajúcich obyvateľov slovenskej, maďarskej, ukrajinskej a nemeckej národnosti. Výsledky posledného sčítania obyvateľov 2011 potvrdili závislosť medzi náboženskou príslušnosťou a vekom, pohlavím, miestom bydliska, rodinným stavom, vzdelaním a postavením v rodine.

Zmeny vo vzdelanostnej štruktúre poukazujú na zvyšujúci sa podiel obyvateľov so stredoškolským

1) Štatistický úrad SR. 2014. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Fakty o zmenách v živote obyvateľov SR*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2014. 172 str. ISBN 978-80-8121-370-0.

vzdelaním vo všetkých krajoch Slovenskej republiky a narastajúci podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. Podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí je vyšší v mestách ako na vidieku, čo poukazuje na trend vyššej vzdelanostnej úrovne mestského obyvateľstva.

Ďalej sa autori zaoberali ekonomickou aktivitou obyvateľstva podľa pohlavia a vekových skupín v jednotlivých krajoch SR. Bolo zistené, že najvyšší podiel pracujúcich predstavuje Bratislavský kraj a naopak najnižší podiel pracujúcich bol zistený v Košickom kraji. Všetky číselné údaje sú členené do tabuliek, čím sa publikácia stáva pre čitateľov prehľadnou, zrozumiteľnou a dobre interpretovateľnou.

Zaujímavou súčasťou publikácie sú informácie o obyvateľstve podľa počítačových znalostí, ktoré

predstavuje prvé vyčerpávajúce šetrenie svojho druhu na Slovensku. Závety zo šetrenia potvrdzujú, že počítačovými schopnosťami disponujú čoraz mladšie vekové skupiny, čo je dôsledkom vyspelosti informačných technológií, ktoré sú súčasťou každodenného života detí a študentov.

Posledná kapitola skúma jednotlivé typy a obývanosť domov v krajoch SR a taktiež poukazuje na trend zlepšovania podmienok bývania.

Hlavným záujmom publikácie je poskytnúť ucelený pohľad na zmeny týkajúce sa obyvateľstva SR z pohľadu sčítania obyvateľov, domov a bytov. Z výsledkov medzicenzového porovnania a prezentovaných dát získá čitateľ bohatý zdroj informácií, ktoré opätovne vyzdvihujú dôležitosť a jedinečnosť populačných cenzov.

STUDIE K DĚJINÁM OBYVATELSTVA (NEJEN) NA OSTRAVSKU

Ludmila Fialová

Při příležitosti životního jubilea prof. Lumíra Dokoupila připravil tým jeho spolupracovníků z Ostravské university reprezentativní publikaci obsahující výběr z Dokoupilových studií týkajících se vývoje obyvatelstva.¹⁾ Jde o pečlivě sestavený průřez celoživotní tvorbou jednoho z předních českých historických demografů, díky kterému může čtenář sledovat proměny témat a metod používaných při historickodemografickém výzkumu za posledních padesát let a zároveň studovat vývoj jednotlivých lokalit či širších oblastí od 17. do počátku 20. století.

Sborník je sestaven ze třech rozsahem nestejných částí. První je věnována životnímu jubileu profesora Dokoupila a přispěli do ní jeho spolupracovníci a přátelé, Eduard Maur, Ludmila Nesládková a Martin Jemelka, takže čtenář může poznat jak životní osudy,

tak i povahu jubilanta, zejména jeho vstřícný postoj ke kolegům, studentům, přátelům a zároveň pečlivost, důkladnost a cílevědomost ve studiu, důraz na detail, aniž by se zanedbávaly širší souvislosti studované problematiky. Jen díky této systematickosti mohla spatřit světlo světa i recenzovaná publikace. Ačkoli nejstarší z příspěvků mají dataci do roku 1966 a nejnovější do roku 1992, obsahově na sebe stále navazují.

Do sborníku bylo zařazeno celkem 17 studií, z nichž některé nemohly v době svého vzniku v 70. letech 20. století vyjít tiskem a zůstaly pouze v podobě závěrečných výzkumných zpráv. Jejich rozsah se liší – od relativně kratších příspěvků, které původně vyšly v časopisech, po delší studie rozsahu monografií, na části z nich se autorsky podíleli i Dokoupilovi kolegové, zejména Ludmila Nesládková. Editoři připravili nové vydání všech do sborníku zařazených příspěvků, ty publikované původně cizojazyčně přeložili, nově

1) Dokoupil, Lumír et al. 2015. *Z díla historického demografa*. Vydání první. Ostrava: Ostravská univerzita. 657 stran, ISBN 978-80-7464-760-4.

pořídili a jednotnou formou upravili tabelární případně grafické přílohy. Výsledkem je zdařilé dílo jak po stránce obsahové, tak technické.

Stěžejní část tvoří jednotlivé studie. Byly rozděleny do třech okruhů, nikoli dle doby vzniku nebo metod výzkumu, spíše dle záběru studovaného území. První okruh byl nazván *Populační vývoj ostravské a hornoslezské průmyslové oblasti na konci 19. a na počátku 20. století* a obsahuje příspěvky týkající se především širšího regionu Ostravska a jemu přilehlé části Horního Slezska (dnes součásti Polska). Ze čtyř studií sem zařazených jsou dvě, které zůstaly v 70. letech v rukopise, takže tato část má rozsah zhruba 260 stran (s. 47–314). Druhý okruh je tvořen příspěvky, které detailně sledují vývoj na Ostravsku a byl nazván *Populační vývoj Ostravské průmyslové oblasti v 19. století (do roku 1879)*. Tento oddíl není sice tak rozsáhlý jako předchozí (230 stran, s. 315–546), ale dobře ilustruje skutečnost, že se autor podrobněji zabýval právě touto problematikou. Jak je v první části sborníku několikrát zmíněno, Lumír Dokoupil se začal historické demografii cílevědomě věnovat právě proto, aby mohl studovat problematiku populačního vývoje Ostravska především v době průmyslové revoluce. Do třetího okruhu nazvaného *Populační vývoj širších teritoriálních celků* byly zařazeny příspěvky, v nichž autor studoval vývoj obyvatelstva na širším území, na severní Moravě respektive na území Českých zemí a ne náhodou jsou převážně zaměřeny na rozbor úmrtnostních poměrů, a to od 17. po konec 19. století (70 stran, s. 547–615).

Poslední ale zdaleka ne nepodstatnou část recenzovaného kompendia tvoří bibliografie prací Lumíra Dokoupila za léta 1958–2014, který sestavila Jana Indrová, seznam citované literatury, seznam zkratk, jmenný a místní rejstřík, německé a anglické shrnutí. To znamená, že editoři nezapomněli na nic důležitého. Zde bych vyzdvihla sestavení jednoho seznamu citované literatury společného pro všech 17 studií dohromady. Nejenom že umožňuje snadnou orientaci při dohledávání odkazovaných prací, je zároveň výborným přehledem o historicko demografické produkci uplynulého půlstoletí nejen moravské a slezské provenience, protože Lumír Dokoupil má vynikající přehled jak o příspěvcích k dějinám obyvatelstva tak historické demografii, domácí i zahraniční, především polské.

Dle mého soudu vyšlo péčí Ostravské univerzity velmi záslužné dílo. Pro velkou část zařazených textů je společný důraz na detail (aniž je přítom pouštěn ze zřetele celek). Vývoj obyvatelstva od 17. do poloviny 19. století je studován v prvé řadě na základě rozboru dat získaných excerpcí farních matrik, od přelomu 18. a 19. století k tomu přistoupila excerpce materiálů vzniklých při přípravě konskripcí a posléze sčítání lidu. Pečlivě byly rovněž zpracovány a analyzovány statistické výstupy, ať už data demografické statistiky nebo data ze sčítání lidu, jak byly publikovány rakouskou statistickou službou od úrovně okresů. Je téměř neuvěřitelné, kolik času a práce se za jednou každou studií skrývá – vždy jen tabulek, kterými je každé tvrzení či shrnutí dokumentováno, jsou v textu přes tři stovky. Tabulek, v nichž je shrnut vývoj obyvatelstva jednotlivých obcí, jednotlivých okresů severovýchodní Moravy a Rakouského Slezska, ostravské průmyslové oblasti, ale i celého Rakouského Slezska, Moravy případně souhrnu českých zemí.

Stejně zajímavé je sledovat i metody práce, neboť se samozřejmě liší dle dostupné datové základny. Pro starší období je to klasický rozbor souborů demografických událostí, zejména zemřelých osob; důraz je tedy kladen na skladbu zemřelých, a to nejen dle věku a pohlaví ale i na možnosti studia příčin smrti. Ale protože nechybí ani rozbor sňatečnosti nebo porodnosti, nalezneme zde informace i o průměrném věku snoubenců, o úrovni natality, apod.

Ve studiích z novějšího období se objevují jednak klasické metody, kterými lze sledovat dynamiku početního růstu/úbytku jednotlivých lokalit či regionů, ale také některé metodicky zajímavé postupy (zaujal mne například úspěšný pokus odhadu věkové skladby obyvatelstva Moravské Ostravy v roce 1791 vycházející z detailního rozboru skladby zemřelých osob v příslušné době a počtu osob uvedených v topografii (s. 144 a 236)). Analýza období od poloviny 19. století je založena sice také na kombinaci pramenů individuální povahy (matričních záznamů, sčítacích archů), ale převládá rozbor agregovaných statistických dat. Tady bych chtěla vyzdvihnout, že Lumír Dokoupil vždy kladl velký důraz na skladbu obyvatelstva a analyzoval ji vždy důsledně, jak jen to pramenná základna dovozovala – a to jak skladbu demografickou, tak socioprofesionální, etnickou nebo náboženskou. Zabýval se důkladně rovněž regionálním původem osob

(což byla na daném území a v dané době jedna z klíčových charakteristik).

I když část studií vznikla v úzké spolupráci zejména s Ludmilou Nesládkovou, případně s využitím studentských klasifikačních prací, stěžejní texty jsou výsledkem cílevědomé práce Lumíra Dokou-

pila. Předložené kompendium je tak nejen důstojnou poctou jeho spolupracovníků, většinou i žáků, ale zároveň se stává cenným dokladem půlstoletí vývoje historické demografie v České republice. A najde jistě pozorné čtenáře z řad nejen historických demografů.

XLVI. KONFERENCE ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Dovolujeme si vás informovat o konferenci České demografické společnosti na téma **Migrace a demografické výzvy**, která se uskuteční **26.–27. května 2016 v Jindřichově Hradci**.

S hlavní přednáškou vystoupí doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc. z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, na téma zahraniční migrace a uprchlická krize.

Jako další zvané přednášky zazní příspěvky doc. RNDr. Zdeňka Čermáka, CSc. (PřF UK v Praze) na téma vnitřní migrace a příspěvek Mgr. Yany Leontiyevy, Ph.D. (SoÚ AV ČR) a Mgr. Lucie Trlifajové (Multikulturní centrum Praha) na téma zdroje dat pro mezinárodní migraci a jejich spolehlivost.

Termín pro zájemce o aktivní vystoupení (ústní příspěvek či poster) na registraci a zaslání abstraktů je **20. března 2016**. Prosíme o registraci také zájemce o pasivní účast.

Více informací, včetně registračního formuláře, naleznete na www stránkách konference <https://sites.google.com/site/cdskonference2016/>.

Hlavní výbor ČDS

POZVÁNKA NA DISKUZNÍ VEČERY ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

20. ledna 2016, 16:30 h, PřF UK

Determinanty vzniku nemocí oběhové soustavy v české populaci (Mgr. M. Lustigová, Ph.D.)

17. února 2016, 16:00 h. VŠE

Zdravotně rizikové chování mládeže v Česku (doc. RNDr. Dagmar Džúrová, CSc. a spol.)

16. března 2016, 16:00 h. VŠE

Faktory plodnosti a regionální diferenciac plodnosti v České republice po roce 1991 (Mgr. Roman Kurkin, Ph.D.)

20. dubna 2016, 16:00 h. VŠE

Dostupnost zdravotní péče v ČR v závislosti na geodemografických charakteristikách obyvatelstva (Mgr. Martin Novák, Ph.D.)

Změna programu vyhrazena.